

Mehmet Şanver. *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Türkiye’de Din Eğitimi (1946-1957)*. Bursa: Emin Yayınları, 2. Basım, 2023, 111 s., ISBN: 978-625-6563-12-4.

Rabia ABUZAR¹

Türkiye’de Din Eğitimi Osmanlı’nın son döneminden günümüze kadar hep tartışmalı bir konu olmuştur. Özellikle Tanzimat döneminden sonra tartışmalar belirli bir ivme kazanmış, Cumhuriyet’in ilanı sonrasında ise zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde Türkiye’nin değişen sosyal, siyasal ve kültürel yapısı eğitim politikasını da derinden etkilemiştir. Bu durumdan en çok etkilenen alanlardan birisi ise din eğitimi olmuştur. Din eğitiminde yaşanan bu etkileri derinlemesine araştıran eserlerden biri olan *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Türkiye’de Din Eğitimi (1946-1957)* kitabı, tartışmaların en yoğun olduğu dönemlerden birini TBMM tutanaklarını, resmi gazeteleri ve o dönemde yayınlanan bazı dergileri kullanarak açıklamaktadır.

Demokrasiye Geçiş Sürecinde Türkiye’de Din Eğitimi (1946-1957) adlı eserin giriş bölümünde, yazar kitabın amacını üç madde ile belirlemiştir. Bunlar; din eğitimi alanında Cumhuriyet döneminde görülen uygulamaların sebep-sonuç ilişkilerini ortaya çıkarmak, Türk toplumunun üzerinde dini ve sosyal alanlarda oluşturduğu etkiyi açıklamak, dönemin milletvekillerinin bu konudaki tutum ve görüşlerini TBMM tutanaklarından incelemek ve özellikle demokrasiye geçiş dönemi ile onu takip eden yıllarda bu alanda görülen gelişmeleri tetkik etmektir. Eser, yazarın yüksek lisans çalışmasıdır. Daha sonra bazı değişiklikler yapılarak *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Türkiye’de Din Eğitimi (1946-1957)* adıyla kitap haline getirilmiştir. Mehmet Şanver, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde din eğitimi alanında doçent olarak akademik çalışmalarını sürdürmektedir. Şanver’in uzmanlık alanları, daha çok erken çocukluk döneminde kişilik gelişimi ve değerler eğitimi konuları etrafında yoğunlaşmakla birlikte öğretmen eğitimi ve müfredat geliştirme üzerine de çalışmaları bulunmaktadır. Eser iki ana bölüm ve sonuç bölümü olmak üzere toplam üç bölümden oluşmaktadır. Eserin birinci bölümü giriş mahiyetinde olup kitabın konusunu, hangi problem üzerinde durduğunu, araştırmanın amacını ve araştırmada takip edilen yol ve kaynak teminini açıklamaktadır.

Yazar bu bölümde araştırmanın probleminde bahsederken probleme gidış yolundan da bahsetmiştir. Bu gidış yolu, 6 Mart 1924 Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle başlamaktadır. Bu kanunla birlikte medreseler dahil bütün eğitim kurumları Maarif Vekaleti’ne bağlanmıştır. Medreseler, Maarif Vekaleti’ne bağlandıktan sonra ise dönemin Maarif Nazarı Vasıf Çınar’ın emri ile kapatılmıştır. Aynı şekilde kanunun emri doğrultusunda Maarif Vekaleti’ne bağlı olarak ilahiyat fakültesi kurulmuş, imam-hatip okulları açılmıştır. Daha sonraki dönemlerde öğrenci sayısı yetersizliği gibi gerekçeler sunularak önce imam hatip okulları, daha sonra ise ilahiyat fakültesi kapatılmıştır. 1930-1931 yılı itibarıyla genel öğretimden, 1939 yılı itibarıyla de köy okullarından din dersi tamamen kaldırılmıştır. Bu süreç 1948 yılına kadar sürmüştür. Araştırmada, din eğitimi adına yaşanan bu olumsuz sürecin arka planında neler olduğuna, milletin seçmiş

¹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, Email:rabiaabuzarr@gmail.com, ORCID:0009-0009-3649-0922

olduğu milletvekillerinin bu konular hakkındaki görüş, tutum ve değerlendirmelerinin nasıl olduğuna ve TBMM’de bu konular hakkında neler konuşulduğuna cevap aramaktadır. Bu bilgilere ulaşmak için Meclis tutanakları esas alınmıştır. Ayrıca yazar, esas aldığı 1946-1957 tarih aralığının sebebinin, 1946’da demokratik (çok partili) döneme geçişin başlangıcı olarak kabul edildiğini ve bu tarihten 1957 tarihine kadar din eğitime lise hariç ilk ve orta öğretimin her kademesinde tekrardan yer verilmiş olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ilahiyat fakültesi ve imam-hatip okulları da bu dönemde yeniden açılmıştır. Bu bölümde yazarın dönem ile ilgili olarak verdiği bilgi dönemin genel siyasi özelliklerini kavrayabilmek ve bu özellikleri eğitimle bağdaştırabilmek için yeterlidir. Ayrıca yazar, bu bölümü farklı kaynaklar kullanarak oldukça objektif bir şekilde ele almaya çalışmıştır. Fakat bazı noktalarda yazar, kendi düşüncelerini ifade ederken daha yansız bir anlatım kullanabilirdi. 1957 tarihinden sonraki yıllar için yazar konuyu ikinci bir araştırma konusu olarak ele almanın daha makul olacağını eklemiştir.

Kitabın ikinci bölümü TBMM Tutanaklarına Göre Türkiye’de Din Eğitimi ana başlığıyla başlamaktadır. Yazar bu bölümü Din ve Ahlak Öğretiminin Yeniden Gündeme Gelişi ve Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş adlarıyla iki alt başlığa ayırarak ele almıştır.

İlk başlıkta yazar, din eğitiminin neden tekrar gündeme geldiğini ve bu süreçte mecliste kimlerin ön planda olduğunu ya da bu problemi kimlerin meclise taşıdığını kaynaklarla örneklendirerek açıklamıştır. Konunun neden tekrar gündeme geldiğini açıklarken siyasi sebeplerin ağır bastığına vurgu yapan Şanver, 1946 yılında din ve ahlak konusunun gençlerin ahlaki endişe ve komünizm tehlikesine karşı bir koruma tedbiri olarak TBMM’de gündeme getirildiğinin altını çizmiştir. Bu durum milletvekillerinin de en çok üstünde durdukları konulardan biridir. Fakat dönemin başbakanı olan Recep Peker “*Bir zehri başka bir zehirle tedavi etmek*” tabirini kullanarak hükümetin dine ve dini eğitime bakış açısını göstermiştir. Yapılan itirazlara rağmen bu konuda çok partili geçiş dönemine kadar herhangi bir gelişme gösterilmemiştir. Demokratik dönemde milletvekillerinin mecliste bu konudaki baskıları artmış ve siyasi bazı sebepler de göz ardı edilerek din eğitime tekrar dönme ve toplumdaki bu alanda bulunan açığı kapatmaya yönelik yeni kurumların açılması kabul edilmiştir. Yazar burada çoğunlukla dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Tahsin Banguoğlu’nun konuşmalarına yer vermiştir.

Şanver ikinci başlığı 5 maddeye ayırarak ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bu incelemeyi yaparken ilgili tarihteki TBMM tutanaklarını ve o döneminde yayınlanan dergi ve gazeteleri incelemiştir. Ayrıca dönemin milli eğitim bakanının konuşmalarına ve bazı milletvekillerinin ifadelerine de yer vermiştir. İlk maddeyi “İlkokullarda Din Bilgisi Derslerinin Konulması ve Bu Husustaki Gelişmeler” adıyla incelemektedir. 1948 yılında ilkokullarda haftada iki saat, ders saatleri dışında, isteğe bağlı olarak dördüncü ve beşinci sınıflara din dersleri verilmesi kararı alınmıştır. Fakat din dersi kitaplarının basılmasının gecikmesi dolayısıyla ancak 1949 yılında bu uygulamaya geçilmiştir. Ders yapıldığı süre zarfında halkın büyük bir kısmı çocuklarını bu derslere devam ettirmiştir. Hatta gayr-i Müslim halk da seçmeli olan bu derslere ilgi göstermiştir. Bu durum halkın din eğitime olan açlığını gözler önüne sermektedir. 1950 yılında Demokrat Parti’nin hükümete gelmesiyle din eğitimi dersi haftalık ders programı içerisine dâhil edilmiştir. Şanver, ikinci maddeyi “İlköğretmen Okullarına Din Bilgisi Derslerinin Konulması” başlığı altında ele almıştır. Din derslerinin müfredata girmesiyle bu dersi verecek öğretmenlerin de bu yeterlilikte olması için 1953 yılında haftada bir saat olmak üzere din bilgisi dersi zorunlu hale getirilmiştir. Yazar üçüncü maddeyi “İmam ve Hatip Kursları ile İmam-Hatip Okullarının Açılması” başlığıyla ele almıştır. Toplumda yaşanan din adamı eksikliğini gidermek amacıyla yapılan itirazlar 1948 yılında kabul edilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak açılan bu kurslara alınacak öğrencilerde ortaokul mezunu olma ve askerliğinin yapmış olma şartı aranmıştır. Bu şartın getirilmesiyle kursa başvurabilecek öğrenci sayısı düşürülmüş, ancak belli bir yaşa gelmiş kişilere başvurma hakkı tanınmıştır. Kurslar kâğıt üzerinde on ay süreli olarak belirtilip, uygulamada beş ay yapılmıştır. Bunun yanı sıra mezunlara verilen maaş da yetersiz bulunmuştur. Bu sebeplerle ilgili yapılan itirazlar sonucunda 1951 yılında ilkokul seviyesinde 4 yıllık İmam-Hatip okulları açılmıştır. Daha sonraki dönemlerde üç yıllık lise kısmı da açılmış ve

7 yıllık orta dereceli bir meslek okulu haline getirilmiştir. Açılan bu okulların eğitim ortamları yetersiz olmasına rağmen halk tarafından büyük ilgi duyulmuştur. Yazar dördüncü maddeyi “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin Açılması” başlığı altında ele almıştır. Siyasi endişelerden dolayı din eğitiminin yükseköğretimde de ele alınması zorunlu hale gelmiştir. Ayrıca ilkokullarda din eğitiminin var olması bu derslerin kimin tarafından vereceği konusunda da bir açık oluşturmuştur. Mecliste yapılan itirazların artması da bu sebeplere eklenince 1949 yılında Ankara’da İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Yazar beşinci maddeyi “Ortaokullara Din Derslerinin Konulması” başlığıyla ele almıştır. İlahiyat fakültesinin kurulması bu fakülte için kaynak oluşturmak amacıyla, ortaöğretimde de din dersi olmasını gündeme getirmiştir. Gençlerde ahlak ve din eksikliği gibi durumlardan da korkulması ve meclisteki baskının da artması sonucu 1956 yılında isteğe bağlı olarak ortaöğretime din dersleri getirilmiştir. Bu duruma laikliğe aykırı diyerek karşı çıkanlar olsa da “Eğitim çocuğu geleceğe hazırlar” diyerek din eğitime devam edilmiştir. Yazar altıncı maddeyi “Radyoda Dini Eğitim” başlığıyla ele almıştır. 1950 yılından itibaren dini eğitim yalnızca örgün eğitimde değil yaygın eğitimde de görülmeye başlamıştır. İlk olarak radyoda Kur’an-ı Kerim dinletisiyle başlayan bu eğitim, halkın isteğiyle dinletin beraberinde dini konuşmaların da eklenmesiyle devam etmiştir. Bu bölümde Şanver birçok tablo kullanarak ve dönemin önde gelen siyasetçilerin görüşlerine çokça yer vererek metni zenginleştirmiştir. Fakat konu üzerinde yapılan açıklamalar yetersiz kalmıştır. Verilen tabloların yorumlarla zenginleştirilmesi okuyucunun metne olan ilgisini arttırmaya katkı sağlayacaktır. Şanver, kitabının sonuç bölümünde, din eğitime yönelik olumsuz tutumların üç temel sebebe dayandığını belirtmektedir. İlk olarak, Osmanlı’nın son döneminde ortaya çıkan ikili eğitim sistemi, farklı zihniyetlere sahip iki farklı insan tipinin oluşmasına neden olmuştur. İkinci olarak, medreselerle ilgili toplumda oluşan olumsuz kanaatler, bu kurumların dini eğitim üzerindeki itibarını zedelemiştir. Son olarak, laiklik ilkesinin devlet sisteminde belirsiz bir kavram olarak yer alması, bu belirsizliği fırsata çeviren yetkililer tarafından bir baskı aracı olarak kullanılmış ve bu durum, kişisel ideolojilere dayalı uygulamaları beraberinde getirmiştir. Bunun çözüm yolu olarak da yazar laiklik kavramını şahsi yorumlara kapalı olacak şekilde tanımlayarak açıklığa kavuşturması ve laikliğin bir din değil, inançlar ve dinler karşısında bir “devlet tavrı” olduğunun belirtilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Eserin bibliyografya kısmında araştırma içerisinde kullanılan Resmi Gazete mecmualarına ve Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler dergisinin bölümlerine yer verilmiştir.

İncelediğimiz bu eser detaylı tarihsel inceleme, politik arka plan analizi ve zengin kaynak ve referanslar açısından oldukça güçlüdür. Özellikle araştırma ele aldığı konu açısından düşünüldüğünde; politik alt yapıyı doğru bir şekilde analiz etmek ve bu analizi din eğitimi gelişimiyle ilişkilendirmek, eserde doğru noktaları ele almak açısından çok önemlidir. Yazarımız bu konuda oldukça başarılı bir yöntem kullanmıştır. Ayrıca tarihsel inceleme yaparken karışık bir anlatım kullanmamış ve tarihsel çizelgeyi takip etmiştir. Bu da okuyucunun olayları takip etmesi açısından kolaylık sağlamaktadır. Bunların yanı sıra araştırma; arşiv belgeleri, araştırma yazıları, dönemin gazeteleri ve kitaplar gibi birçok farklı türde kaynak ve referans içermektedir. Bu durum eserde ortaya konulan iddiaların çeşitli kaynaklarla desteklenip güçlü bir şekilde ele alınmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca yazar araştırmayı yaparken kendi görüşünü çokça belli etmiş olmasına rağmen, araştırmada karşıt görüşlere de yer vermiştir. Bu durum da eserin güvenilirliğini arttırmaktadır. Fakat bunu yaparken daha objektif bir bakış açısı ve üslubun kullanılması eseri daha yansız olarak ele almamızı sağlayacaktır. Bütün bu güçlü yönler, eseri hem tarihsel hem de akademik anlamda önemli bir kaynak haline getirmektedir. Bunların yanı sıra eserde yer yer dil ve üslup açısından ağır ve anlaşılması zor cümlelere yer verilmiştir. Bu durum, özellikle akademi alanında aktif olmayan insanlar için okumayı ve anlamayı güçleştirecektir. Ağır ve anlaşılması güç cümlelerin sebebi genellikle eserde kullanılan kaynaklar olmakla birlikte yazarın açıklamalarında da benzer ifadelerle yer verilmiştir. “*Aynı zamanda bu müessesese, millet iradesinin tecelligâhı olması gereken bir müessesedir.*” (s. 12). Kavramların daha sade ve açıklayıcı bir dille anlatılması kitabın okuyucu kitlesini arttırmada etkin rol oynayabilir.

Sonuç olarak değerlendirmesini yaptığımız *Demokrasiye Geçiş Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi (1946-1957)* eseri, Türkiye'nin sosyal ve siyasal değişimlerinin din eğitimi üzerindeki etkilerini anlamak için değerli bir kaynaktır. Yazarın zengin bir kaynak kullanımıyla dönemin politik atmosferini yansıtması, eseri akademik çalışmalar için önemli bir başvuru kaynağı haline getirmektedir. Bununla birlikte, eserin daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşabilmesi için alternatif bakış açılarına daha fazla yer verilmesi ve dilinin sadeleştirilmesi önerilebilir. Bu tür iyileştirmeler, çalışmanın akademik değerine ek olarak, farklı disiplinlerden gelen okuyucular için erişilebilirliğini artıracaktır. Tüm bu değerlendirmelere rağmen, eser, Türkiye’de din eğitiminin tarihsel yapısını inceleyen çalışmalara önemli bir katkı sunmaktadır ve gelecekte yapılacak araştırmalar için sağlam bir temel teşkil etmektedir.